

Оксана ПЕТРУК,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЕРЖАВНА

*методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу
в перших класах закладів загальної середньої освіти
з навчанням мовами національних меншин у 2018 / 2019 навчальному році*

Українська мова як державна в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин є важливою складовою загального змісту початкової освіти, оскільки є засобом міжнаціонального спілкування, формування національної самосвідомості, патріотичного й морально-етичного виховання, передумовою життєвого успіху, гарантією реалізації своїх прав і свобод, успішного самоутвердження в українському суспільстві.

Основна *мета* початкового курсу української мови як державної полягає у формуванні певного рівня комунікативної компетентності учнів з урахуванням їхніх можливостей, потреб та інтересів, а також створення передумов для подальшого використання української мови як засобу навчання на наступних етапах освіти.

З огляду на зазначене процес навчання української мови передбачає засвоєння її як засобу спілкування і пізнання шляхом залучення учнів до активної комунікативної діяльності.

Навчання української мови як державної розпочинається у 1 класі з опанування усного практичного курсу, спрямованого на формування і розвиток умінь з таких видів мовленнєвої діяльності, як слухання – розуміння українського мовлення та говоріння (діалогічне й монологічне мовлення).

Основні завдання усного курсу української мови полягають у:

- формуванні в учнів інтересу та позитивної мотивації до опанування предмета;
- забезпеченні комунікативно-психологічної адаптації першокласників до нового мовного світу з метою подолання психологічних бар'єрів у подальшому використанні української мови як засобу спілкування;
- формуванні аудіативних умінь: слухати – розуміти представлений матеріал, розрізняти звуки рідної й української мов, розуміти слова, словосполучення речення, нескладні за змістом тексти;
- формування й збагачення лексичного запасу учнів;
- засвоєнні норм української літературної мови: формування і розвиток орфоепічних умінь і навичок та вмінь правильного наголошування слів, а також умінь граматично правильно вживати слова, висловлюючись на рівні словосполучення, речення;
- формуванні і розвитку вмінь комунікативного мовлення (діалогічного (3-4 репліки, включаючи етикетну лексику) та монологічного (розповідь за аналогією, переказування, читання напам'ять віршованих текстів).

Основою формування україномовної комунікативної компетентності є опанування мовного матеріалу (лексичного, фонетичного, граматичного), яке відбувається комплексно, що дозволяє забезпечити спілкування українською мовою з перших уроків. Проте це не виключає цілеспрямованої роботи з формування аудіативних вмінь та навичок, засвоєння лексики (вокабуляра), інтонаційно-ритмічних моделей, граматичних форм тощо.

Невід'ємним складником комунікативного мовлення є *аудіативні вміння*. Вони забезпечують сприйняття і розуміння сказаного співрозмовником, а отже, – і відповідну, адекватну мовленнєву реакцію-відповідь. У 1 класі робота з аудіювання має розпочинатися з формування умінь і навичок учнів зосереджувати увагу на слуханні українського мовлення, його інтонаційному малюнку, забезпечення розуміння ними сприйнятого на слух, формування мовленнєвого слуху й пам'яті.

Робота з *формування і збагачення словникового запасу* учнів – будівельного матеріалу мовлення – потребує постійної уваги. Вона проводиться в межах сфер і тем, визначених програмою. Учитель має дбати про те, щоб учні засвоювали не лише слова – назви предметів, але й ознак, і дій предметів, а також службові слова – прийменники і сполучники, оскільки без таких слів мовлення стає неможливе. Під час планування уроку, визначення його мети, доцільно фіксувати слова, які мають бути засвоєні на уроці (6 – 8), решта, якщо такі є – для ознайомлення.

Засвоєння значення слова відбувається у два етапи: 1) семантизація; 2) активізації його у мовленні. На першому етапі необхідно ознайомити учнів зі значенням слова, його вимовою, наголосом. Доцільно це робити за допомогою демонстрації малюнків чи предметів, шляхом називання протилежного за значенням слова, застосовуючи переклад на рідну мову учнів або описово. На другому етапі варто пропонувати вправи на маніпуляції з предметами, підстановчі вправи, ігрові. Ефективною є робота в парах, коли один учень запитує, а інший – відповідає, а потім – навпаки. Учитель обов'язково має дати зразок запитання (*Що це?* або *Хто це?*) і відповіді (*Це ... (зошит, олівець,...)*), й учні знову таки проговорюють. Цей етап у роботі над словом є обов'язковим, оскільки саме він сприяє активному засвоєнню слів і формуванню вмінь уживати їх у процесі мовлення.

Крім того, у процесі формування і збагачення словникового запасу доцільно активно включати лексику, яка подібна за звучанням та однакова за лексичним значенням в обох мовах (рідній та українській). На етапі комунікативно-психологічної адаптації до нового мовного світу така лексика є ресурсом для створення ситуації успіху, подолання психологічних бар'єрів та формування готовності до використання української мови як засобу спілкування.

Процес *формування та розвитку умінь говоріння* охоплює роботу над діалогічним і монологічним мовленням учнів і передбачає наявність в учнів: а) словникового запасу; б) орфоепічних умінь; в) граматичних навичок; г) володіння формулами українського мовленнєвого етикету.

У 1 класі, як уже зазначалося, розпочинається засвоєння й активізація певного словникового запасу, оволодіння українською артикуляційною базою та інтонаційним оформленням мовлення. Особлива увага приділяється формуванню орфоепічних умінь і навичок та навичок правильного наголошування українських слів. Опанування учнями граматичного ладу українського мовлення здійснюється на основі мовленнєвих зразків, що вживаються для вираження комунікативного наміру мовця. Граматичні конструкції, що обслуговують ту чи іншу тему і ситуацію, визначено в програмі.

Робота над *формуванням умінь діалогічного мовлення* полягає в тому, щоб навчити учнів мовленнєвої взаємодії в межах окресленої навчальної ситуації. Важливо пам'ятати, що діалогічне мовлення об'єднує два види мовленнєвої діяльності – аудіювання і говоріння, тобто має двосторонній характер: обмін репліками не може здійснюватися без взаємного розуміння, яке відбувається через аудіювання. Тому належну увагу слід приділяти формуванню і розвитку вмінь ініціативно розпочинати діалог, реагувати на репліки співрозмовника і спонукати його до продовження розмови.

Для забезпечення ефективного формування зазначених умінь доцільно застосовувати інтерактивні форми організації навчальної діяльності. Оптимальними методами і прийомами навчання діалогічного мовлення є ігрові (рольові ігри, уявні подорожі, екскурсії, змагання, драматизації за змістом прослуханих казок, дитячих пісень), демонстрація зразків мовлення, тренінг, заучування напам'ять (з голосу вчителя або аудіозапису), а також створення навчальних ситуацій, у яких умовно визначається місце дії, співрозмовник, ставиться мета спілкування. Важливо вчити учнів правильно вживати найтипівіші формули українського мовленнєвого етикету для вираження вітання, прощання, звертання, прохання, подяки та ін., розвивати вміння уважно слухати співрозмовника, висловлювати згоду, заперечення, припущення, уточнювати тощо.

Навчання монологічного мовлення проводиться на основі зразків (розповіді за аналогією), нескладних за змістом малюнків, ілюстрацій до текстів

для переказування, колективного складання розповідей. Необхідно пам'ятати, що монологічне мовлення, як і будь-який інший вид мовленнєвої діяльності, завжди вмотивоване. Оскільки у процесі навчання мотив сам по собі виникає не завжди, вчителю необхідно створити умови, за яких в учнів виникне бажання і потреба висловитися (розповісти, повідомити, описати).

Зауважимо, що успішне оволодіння учнями – представниками національних меншин усним українським мовленням (у межах вимог програми) – міцний фундамент для опанування писемним мовленням на наступних етапах навчання.